

Gyöngyösi Pál angliai könyve

Gyöngyösi (Árva) Pál (1668–1743) református lelkész, egyetemi professzor könyvjegyzéke, könyvtára nem maradt ránk. Lehetne ez általános kijelentés is, de ez esetben inkább látványos veszteség: ugyanis *Catalogus librorum Pauli Gyöngyösi* néven (Leiden, 1754) állítólag megjelent a könyvtárának valamely része, talán aukciós katalógusként, de hazai és nemzetközi könyvtárakban sem leltem annak nyomára. Hivatkozott erre Szinnyei nyomán Zoványi lexikona,¹ ifj. Révész Imre egyháztörténeti katalógusa,² de a kiadvány egyelőre lappang. Magyarországi könyvesházak, adattárak pedig azért sem tartalmazzák ezt a bibliothékát,³ mivel Gyöngyösi Pál 1725 után német nyelvterületen élt, Odera-Frankfurt egyetemén tanított, s ebben a városban halt meg.

Másrészt pedig egy másik adat arra utal, hogy több mint négyévnyi peregrinációjából hazatértekor kobozták el a könyvtárát, állítólag a Woodroff-kiadvány miatt.⁴ Ennek egyik példánya lehetett az a Benjamin Woodroff (1638–1711) oxfordi lelkész által Apafi II. Mihály, Bécsben élő erdélyi fejedelemnek küldött vitairat, melyet az angol szerző Otrókócsi Fóris Ferenc reformációt támadó műve ellen írt.⁵ A kapocs köztük lehetett Gyöngyösi Pál, mivel a könyv megjelenését megelőző évben egy évig élt Oxfordban, s a nevét adó magyarországi városban volt lelkész az akkor még protestáns Otrókócsi (1681–1687). Gyöngyösi Pálnak gyermekkorában az egykori gályarab hirdette az ígét, s 1683 és 1697 közt debreceni diákként érte a hír, hogy a lelkésze áttért. Külföldi tanulmányaiból hozhatta az áttértnek az angol tanár könyvét, mely annak a reformációról katolikusként vallott téziseit vitatta. Hazajövetelkor haladhatott Bécsen át Gyöngyösi, s ha igaz a fenti állítás, hogy eddigi könyveitől megfosztották, akár itt is megtehették.

Az *Apologia pro Juramento fidelitatis* (London, 1610) című kötet megúsza ezt, s akár később családi úton is juthatott magyar földre. Gyöngyösi Pál felesége losonci származású volt, fiuk II. Katalin cárnő udvari orvosa lett, lányuk Losoncon élt, Kármán András lelkészhez ment feleségül (ily módon unokája a *Fanni hagyományainak* neves fordítója, Kármán

¹ SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. IV. köt. Bp., 1896. (továbbiakban: SZINNYEI, 1896.) 70. has.; ZOVÁNYI JENŐ: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk.: Ladányi Sándor. Bp., 1977. (3. jav. kiad.) 229. p.

² RÉVÉSZ IMRE, IFJ.: A magyar református egyháztörténet könyvésze. Bibliográfiai gyűjtemény. 1–5. köt. Bp., 1960. (Kézirat) Online: Református Kollégium Nagykönyvtára: silver.drk.hu / Könyvtár / Kiadványaink – 2016. október. 318. p.

³ Legalább az összegző 19/2-es kötetben lenne helye, de itt sem található rá adat. Ld. Protestáns intézményi könyvtárak Magyarországon, 1530–1750. Jegyzékszerű források. Szerk.: Monok István, sajtó alá rend.: Oláh Róbert. Bp., 2009. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 19/2.) (továbbiakban: Monok–Oláh, 2009.)

⁴ Ld. GÖMÖRI GYÖRGY: Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken, 1526–1789. Bp., 2005. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 14.) (továbbiakban: GÖMÖRI, 2005.) 52. p.

⁵ CSORBA DÁVID: Egy ismeretlen kötet Apafi II. Mihály könyvtárából. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2015. 2. sz. 107–108. p.

József innen származott). Mindenesetre Oláh Róbert értelmezésében a pataki könyvtár 1746. június 4-i könyvadománya mögött Gyöngyösi Pál fia valószínűsíthető.⁶ Az ekkor kapott 63 darab „Libros Anglicos” utalás akár erre a kötetre is vonatkozhat: ugyan nem angol nyelvű, de angliai kiadvány. Annyi mondható el bizonyossággal, hogy ez a kötet jelenleg a Sárospataki Református Kollégium állományában található, A 623-as jelzet alatt.

A latin kötet három egységből áll, mint ezt az alcím hangsúlyozza (*Triplici nodo triplex cunaeus*): apológia V. Pál pápa két brevéje ellen és tartalmazza Bellarminus levelét Georg Blackwellhez, Anglia érsekéhez. Az ajánlás nem kisebb személyhez, mint II. Rudolf német-római császárhoz szól, a kiadvány szerzője pedig Stuart Jakab, Anglia királya. Ismeretes, hogy igen gyakran adta ki véleményét, vitatéziseit, rendeleteit irodalmi formában, szívesen nyilatkozott a dohányzás, káromkodás, kocsmázás vagy éppen a sport témakörében, de generált nyilvános teológiai vitákat és részt vett azokban.⁷ Egyik művét korabeli magyar fordításban is ismerjük.⁸ Gyöngyösi Pál tehát akár több szempontot mérlegelve is érdekesnek tarthatta a művet: II. Rudolf magyar király is volt, ellene indult a Bocskai-féle felkelés, aminek végeredményeként született meg az 1606-os bécsi béke, a magyarországi protestánsok jogi elismerésének első eredménye. Ez a tény, pláne a gályarabok korát követően egy magyar kálvinista számára húsba-vágó lehetett, különösen a csendes ellenreformáció idején. Koronás főtől amúgy sem gyakran lehetett olvasni: magyar közegben ebben a korban Lorántffy Zsuzsanna *Mózes és a próféták*, Apafi Mihály Wendelinus-fordítása tekinthető ilyen mérföldkőnek.⁹

Az 1610-ben kiadott latin nyelvű traktátus korábbi birtokosa feltehetően szigetországi lehetett. (A címlapon: „Sum M. Olynij”.) Emellett áll a bejegyzés: „Pauli Gyöngyösi A. 1699. Londini”, illetve a legutolsó, 530. lapon: „Pauli Gyöngyösi A. 1699. Londini 18. Xbri.” Azaz Gyöngyösi hosszúságos külföldi peregrinációjának egyik angliai állomásán 1699 karácsonya táján szerezte be.¹⁰ Ez időben lett angliai lelkész és teológiai doktor, maradhatott volna kint, de hazaindult. Franekerben doktorrá avatták (1700),¹¹ itthon pedig egymást követték a calamitásai: álnéven írt gúnyversek szerzőjeként támadták, egyik helyről a másikra távoznia kellett (Derecske, Kassa), hol kálvinista zsinati, hol katolikus királyi rendelettel, hol elüldözve, hol meg börtönből elengedve.¹² Egy tehetséges ember, aki hitviták gyűjtésében élte életét: később, frankfurti tanársága idején is szívesen polemiz-

⁶ Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei. Nagykönyvtár. Kézirattár. Kt. 1146/2.; Monok–Oláh, 2009. 326., 330. p.

⁷ SZÁNTÓ GYÖRGY TIBOR: Anglikán reformáció, angol forradalom. Bp., 2000. 189., 193. p.

⁸ Bazilikón dórón, Az angliai, scotiai, franciai es hiberniai első Jacob kiralynac, az igaz hitnec otalmazojanac etc. fia tanitasaért irtt kiralyi ajandeka [...] Ford.: Szepsi Korotz György. Oppenheim, 1612. (RMNy. 1038.)

⁹ RMNy. 1884.; RMK. I. 1161.

¹⁰ GÖMÖRI, 2005. 52., 172. p.

¹¹ RMK. III. 4181.

¹² RMKP. 7126.; SZINNYEI, 1896. 66–71. p.; RÉVÉSZ KÁLMÁN: Gyöngyösi Pál. (1668–1743) In: Magyar protestáns egyháztörténeti monographiak. Szerk.: Zoványi Jenő – Révész Kálmán – Payr Sándor. Bp., 1898. (A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai, 2.)

zált, nagyszámú diákjával gyakran katolikus, unitárius vagy éppen szociniánus hittételeket vitatott meg. Mintha egész életét apologézisként építette volna fel. Ennek egyik jellemző eleme a diákkorában szerzett vitairata.

(Csorba Dávid)